

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת בְּחֻקֹתַי, תשע"ב
מספר 967מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

חתימת המצוות שניתנו בסיני הלל ויס

הברכה והקללה מתנהלים בין אוטופיה-מצוינות-על אשר לא בשמים היא לדיסטופיה אנטי-מצוינות. בדורנו 'מטריקס' ופוסט אפוקליפסה. העם והיחיד נעים בין גאולה כמעט מושלמת לגלות כמעט מוחלטת. בשתייהן ניבעים סדקים המתנים את הסתחררות ההפוכה והבלתי נמנעת, כאילו התהפך ציר הסיבוב במקום כלפי הפנים, והשיא כלפי החוץ והקריסה, וחוזר חלילה. "בחוקותי" היא שיאו של ספר ויקרא - מעפל חוזר אל הר סיני לשוב ולקבל את התורה כתורה גואלת המתממשת בחיי היומיום, בפרטים הקטנים, ולא רק כתכנית הפעלה.

שיאו של ספר ויקרא הוא פסוק הסיכום בסוף הפרשה: "אַלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרָה אֲשֶׁר נָתַן ה' בְּיַד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינַי בְּיַד מֹשֶׁה". ותרגם והוסיף יונתן בן עוזיאל (כך בפירוש יונתן): "שאי אפשר להוסיף בהם דבר וציווה משה להראותם לכל ישראל בהר סיני". הסיכום נבנה במבט לאחור מתוך כלל הספר, עבודת הקרבנות, הרצפים של פרשות "אחרי-מות" (החוזרת על פרשת "שמיני"), הלכות טומאה וטהרה, מאכלות אסורים, "קדושים" ו"אמור". כל אלה מהווים תלכיד של מצוות מקום (מקדש) וזמן (שבתות ורגלים) הנקצבים במקצב השירי של הברכה הבוקעת כמו מאליה: "וְהַשִּׁיג לָכֶם דִּישׁ אֶת-בְּצִיר וּבְצִיר יִשִּׁיג אֶת-זֶרַע" (כו:ה) כמו ברית מי נוח לאחר המבול: "כֹּל יְמֵי הָאָרֶץ זֶרַע וְקָצִיר וְקָר וְחֹם וְקָיִץ וְחָרֶף וַיּוֹם וְלַיְלָה לֹא יִשָּׁבְתוּ" (ח:ד); עונות הברכה החקלאית, עונות הקציר, הדיש, הבציר והאסיף מגיעות עד עונת הזריעה בסתיו. החפיפה החלקית בין העונות מבטאת את רצף הברכה ללא מעצור היוצרת את מומנט הסיבוב שיכול להיות אופקי ואנכי, ככתוב בנבואת הושע המתארת את הגאולה (ב:כג-כה):

וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶעֱנֶה נְאֻם ה' אֶעֱנֶה אֶת הַשָּׁמַיִם וְהֵם יַעֲנֵוּ אֶת הָאָרֶץ.
וְהָאָרֶץ תַּעֲנֶה אֶת הַדָּגָן וְאֶת הַתִּירוֹשׁ וְאֶת הַיִּצְהָר וְהֵם יַעֲנֵוּ אֶת יִזְרְעֵאל.
וְיִרְעִיתִיהָ לִּי בְּאָרֶץ וְרַחֲמֵתִי אֶת לֹא רַחֲמָהּ וְאֲמַרְתִּי לָלֵא עַמִּי עַמִּי אַתָּה וְהוּא יֹאמֵר אֶ-לֵהּ.
ובנבואת עמוס (ט:יג-טו):

הֲנֵה יָמִים בָּאִים נְאֻם ה' וְנִגַּשׁ חֹרֶשׁ בְּקוֹצֵר וְדוֹרֶף עֲנָבִים בְּמוֹשֵׁף הַזֶּרַע וְהַטִּיפוּ הַהָרִים עָסִיס וְכָל הַגְּבָעוֹת תִּתְמוּגְגְנָה. וְשִׁבְתִּי אֶת שְׁבוֹת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי עָרִים נְשֹׁמוֹת וַיִּשְׁבּוּ וַיִּנְטְעוּ כְרָמִים וַיִּשְׁתּוּ אֶת יַיִןם וַעֲשׂוּ גִנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת פְּרִיָהֶם. וַיִּנְטְעוּ עַל אֲדָמָתָם וְלֹא יִנְתְּשׁוּ עוֹד מֵעַל אֲדָמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם אָמַר ה' אֶ-לוֹהֵיךָ.

חויית ההסתחררות הזאת כלפי מעלה, ספירלה ולא רק סולם, מלווה אותנו בתקופה שבין פסח לשבועות, בספירת העומר, כמצוות ספירת שמיטין ויובלות, שהיא הסתחררות כלפי חג החמישים

* פרופ' הלל ויס מרצה במחלקה לספרות עם ישראל וראש המרכז לחקר לשון היידיש. הוא מומחה לחקר עגנון ואידיאולוג.

המתקרב, הידוע כחג מתן תורה. מול חוויית ההעפלה יש חס ושלום חוויית הסתחררות הפוכה, התמוטטות, קריסה ונפילה החוצה, היגעלות אל הגלות: "והיה אם תלכו עמי בקריי", התפוררות מתוך ירידה במדרון השואב את האדם והעולם כמו אל חור שחור, אל אבדון שאין כוח ורצון להיחלץ ממנו עד סוף הגלות המרה, כמעט עד קללת "ואבדתם בגויים" המופיעה בפרשת "כי תבוא" שבספר דברים, אילולא חסד ה' לסבב חליפות ותמורות ("וְזֹאת לְפָנֶיךָ בְּיִשְׂרָאֵל עַל הַגְּאוּלָּה וְעַל הַתְּמוּרָה לְקַיֵּם כָּל דְּבַר שְׁלַף אִישׁ נֶעְלוּ וְנָתַן לְרַעְיוֹנוֹ וְזֹאת הַתְּעוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל", רות ד:ז).

כל חוויית היחיד והאומה היא בין דבקות בגאולה להיגעלות, לפליטה ולהקאה של הארץ: "וְהָאָרֶץ תִּעְזֹב מֵהֶם וְתָרַץ אֶת שַׁבְּתוֹתֶיהָ בְּהִשְׁמָה מֵהֶם וְהֵם יִרְצוּ אֶת עֲוֹנֵם יַעַן וּבְיַעַן בְּמִשְׁפָּטֵי מֵאִסוּ וְאֵת חֻקֹּתַי גָּעְלָה נַפְשָׁם" (כו: מג). העם אמנם אינו יכול לגאול עצמו. ה' יגאלנו, ה' צריך לחשוק בעם כמו באבותיו גם אם הגיע כמעט למ"ט שערי טומאה. ולכן הפעלים המהדהדים הם: "געלתי" – "גאלתי" ולפעמים "בעלתי" – קניתי מחדש את קניני, ככתוב: "שׁוּבוּ בָנִים שׁוֹבְבִים נְאֻם ה' פִּי אֲנֹכִי בְּעַלְתִּי בָכֶם וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם אֶחָד מֵעִיר וּשְׁנַיִם מִמִּשְׁפָּחָה וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם צִיּוֹן" (יר' ג:ד).

"אורח חיים" הקדוש בשלושים וארבע הצעות פירושו לביטוי "אם-בְּחֻקֹּתַי תֵּלְכוּ" (ג) אומר בפירוש כ"ג: עוד ירצה על דרך אומרו בספר הזוהר (ח"ג, צא:) בפירוש שור או כשב וגו' (לעיל כב: כז), כי מין הבהמי אינו משתנה מגדר שבו נולד, מה שאין כן בני אדם, ישתנו לצד מעשיהם והולכים מגדר לגדר עליון, כאומרו (זוה"ק ח"ב, צד:):

זכה יתר יהבין ליה וכו', זכה יתרי הולך הלוך וגדל, ואין אני יודע מי הוא סובב מהלכים אלו.

ובא הכתוב כאן וגילה ואמר אם בחוקותי, באמצעות עסק התורה תהיה ההשגה הלז הולך ואור

ממדרגה שפלה למדרגה עליונה, ומן העליונה לשלמעלה ממנה. אכ"ר.

ספר ויקרא, הבנוי לתלפיות ממסד ועד טפחות, מורה לממלכת הכוהנים ולגוי הקדוש כיצד יש לבוא אל הקודש והמקדש, בעיקר בארץ ישראל, במקום אשר יבחר ה' ולא רק במשכן ובמדבר, וכיצד יש לשמר את מערכת הקדושה הלאומית והאישית המתחדשת תדיר ולהגן עליה. הוא המורה כיצד יבוא הכוהן הגדול אחת בשנה ביום הכיפורים, כששיאו הוא בשנת היובל, אל ליבת המערכת. מכלול ההלכות הללו ידועות בכינוי שנתן להן הרמב"ם: בתוך ליבת קדשים וטהרות "ביאת מקדש וקודשיו" הנמצאים בתוך סדר 'העבודה ועבודת הקרבנות'.

תהליך הכניסה למקדש בוקע מאז הקריאה באל"ף זעירא הנשמעת רק לאוזניו של משה אשר לימדנו מהקול היוצא מבין הכרובים מי נכנס אל הבית פנימה וכיצד, מתי, ולשם מה!

הקריאה מיועדת בפועל רק לאוזני משה רבנו כדי שיבוא וילמד לאחיו אהרון הכוהן הגדול, שאף הוא לא יבוא בכל עת אל המקדש אלא אחת בשנה, ולבניו אחריו שלא יבואו שתויי יין ולא פרומי בגדים ולא בעלי מומין ולא יציתו אש זרה. מעגל הבלימה הזה בניין-אב למוטיב הגבול: עד כאן תבוא ולא תוסיף. כל זה בדומה לפרשת ההגבלות בהר סיני, והם מהווים מעגל מוקטן של פרשת אי-הכניסה לארץ. משה לא ייכנס לארץ, אלא רבבות אלפי ישראל והשכינה בראשם, ולעתיד לבוא אף הוא עמם, כנדרש על הפסוק "כִּי שָׁם חָלַקְתָּ מְחוּקֵק סִפּוֹן וַיֵּתֵא רְאִשֵׁי עַם צְדָקְתָּ ה' עֲשֵׂה וּמִשְׁפָּטֶיךָ עִם יִשְׂרָאֵל" (דב' לג:כא).

יסודות הנכחת הקדושה שמלמד משה בעיקר בספר ויקרא מסוכמים ומתעצמים בפרשיות "בהר סיני" ו"בְּחֻקֹּתַי", שעניינן שמיטה ויובל והמבשרות התחדשות הבריאה מראשיתה והתחדשות האדם והעם למלוא עצמות הבראשית שלהם היונקות מהר סיני, ולא כחזרה הנצחית האלילית ההבלותית. מאז היום השמיני (יום שנטל עשר עטרות), שבו מסתיים חומש שמות, ועד לשלוש פרשיות הפתיחה של ספר במדבר, שבו התורה פורסת את מערכות המשנה – היערכות מחנה ישראל סביב למשכן, המתקיימות סביב גרעין הקדושה, נתקעת למעשה עלילת המסע. הכול לימוד, הכול סטאטי כדי שאפשר יהיה אולי להמשיך במסע אם המתלוננים לא יסלקו את השכינה מן הארון.

כל התורה כולה שניתנה בסיני מסתיימת בפרשתנו פעמיים. פעם אחת בפרשת "בְּחֻקֹּתַי", לאחר הברכה והתוכחה, כאשר ה' גואל עצמו, פודה עצמו מתוך הגְּעֻלָּה (פס' מג): "לֹא-מֵאֲסָתִים וְלֹא-גְעֻלֹתִים לְכַלְתָּם לְהַפֵּר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי אֲנִי ה' אֶ-לֹהֵיהֶם... אֲלֵה חֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרָה אֲשֶׁר נָתַן ה' בְּיַד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינַי בְּיַד-מֹשֶׁה" (כו: מד,מו), ופעם שנייה לאחר פרשת 'הַעֲרֹפֶךְ' במילות סיום ספר ויקרא ממש.

ה' שומר את תורתו ואינו "מתיר לעצמו להיסחף" אחר מידות הכעס והקנאה עד תומם. תמיד יהיו פדיון, כפרה ותמורה! זו גזרת הגאולה! כמו גזרת החורבן ר"ל. המעגליות של הערכים והעקרונות הללו בכינוייהם לפי מסדי חשיבותם עולה כבר בפרשת "בהר סיני" הקודמת ל"בְּחֻקֹּתַי". שם בוקעת לראשונה מערכת הפסוקים המתנוססת גם בראש "בְּחֻקֹּתַי". בפרשת "בהר סיני":

“וַעֲשִׂיתֶם אֶת-חֻקֹּתַי וְאֶת-מִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וַיִּשְׁבְּתֶם עַל-הָאָרֶץ לְבָטָח. וְנִתְּנָה הָאָרֶץ פְּרִיָּה וְאֶכְלֹתֶם לְשֹׂבְעֵי וַיִּשְׁבְּתֶם לְבָטָח עָלֵיָהּ” (כה: יח-יט). וממנה, מפרשת שמיטין ויובלות, מסתחרר ספר ויקרא אל שיאו של מעגל היוכל האוטופי; תקיעת שופר הגאולה עם תום עבודת הכוהן הגדול ביום הכיפורים – “וַיִּקְרָאתֶם דְּרוֹר בְּאָרֶץ לְכָל-יִשְׂרָאֵל” (כה: י). שדות ועבדים משתחררים, ותושבי ערי המקלט נגאלים: גאולה באה לעולם. תמה ונשלמה המערכת שהוקמה בעיקרה בספר ויקרא, וזאת התורה המצווה את הברכה בשיאיה: עולם חסד נבנה.